

a stilizált, valószerűtlen nevek, melyek bonyolult szemantikai hálózatot hoznak létre a cselekményben, emellett a név identitásteremtő ereje igen erős Krúdnyál.

SLÍZ MARIANN kutatása Lázár Ervin meséiből válogatott neveken alapul (217–226). A vizsgálat során – melyben az ELTE névtani diákkörének tagjai, demonstrátorai, doktoranduszai voltak a szerző segítségére – egy szabad asszociációs és egy feleletválasztós, a névviselő nemére, korára, jellemére vonatkozó kérdéseket tartalmazó kérdőívet töltöttek ki az adatközlők. Ezek alapján úgy tűnik, a fiktív neveknek olyan tényezők alapján tulajdonítunk üzenetet, mint a kontextus, a név hangzása vagy valamely közszóhoz való hasonlósága stb. Hogy mikor melyik tényező érvényesül leginkább, azt nagyban befolyásolja a befogadónak a világról való tudása is.

PETRES CSIZMADIA GABRIELLA Berg Judit népszerű gyermekkönyveinek, Rumini-világának névanyagából ad bőséges és szemléletes izelítőt az olvasók számára (227–235). A bemutatott példákon keresztül igyekszik felfedni, hogy milyen, a cselekmény alakulásában kulcsfontosságú szerepet játszó szemantikai hálózat bontakozik ki a vizsgált mese-regények szövegeiben a nevek megvilágosodó jelentése és sokoldalú értelmezhetősége révén.

N. TÓTH ANIKÓ tanulmánya Grendel Lajos New Hont-trilógiaként emlegetett regényeinek sajátos személy- és helyneveivel, a szöveg nevek biztosította többletjelentéseivel foglalkozik (236–245). A vizsgált regényekben a névadási szokásokat sok esetben a különböző példaképek, kultuszok befolyásolják.

BENYOVSZKY KRISZTIÁN A Morgue utcai kettős gyilkosság című Poe-mű és egy azon alapuló Dumas-elbeszélés összevetésének névszemiotikai tanulságaival foglalkozik (246–266). Négy változtatásra hívja fel a figyelmet; ebből három érinti a tulajdonneveket: Dumas a nyomozó nevét *Edgar Poë*-ra változtatta (Poe-nál *C. Auguste Dupin*), míg az orvos, Paul Dumas nevét *Dupin*-re. A harmadik módosítás a gyilkosságnak a Morgue utcából a Saint Roch utcába helyezése; ez térben csekély változtatást jelent. E módosítások fikció és valóság érdekes összjátékát hozzák létre a szövegekben a nevek szintjén is.

3. A hiánypótló kötet kiemelkedő érdeme, hogy a vizsgált területek sokszínűségét megmutatva jól érzékelteti a névtan és a szemiotika szemléletmódjainak összehangolhatóságát, a kölcsönös párbeszéd hasznos, gyümölcsöző voltát a különböző tudományterületek művelői között, új irányvonalakat jelölve ki ezáltal mind a névtan, mind a szemiotika művelői számára.

PÁJI GRÉTA

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

**RUDOLF KÖSTER, Eigennamen im deutschen Wortschatz.
Ein Lexikon [Tulajdonnevek a német szókészletben. Lexikon]**

Walter de Gruyter, Berlin, 2012. 196 lap

1. A bölcsészeti- és természettudományok területén nemzetközi porondon is kiváló tudományos kiadónak számító Walter de Gruyter Verlag gondozásában eredetileg 2003-ban

megjelent kötet – mint ahogy az a címéből is kiderül – a köznevesült tulajdonnevek lexikona, ezeknek a jelentéseit ismeretterjesztő céllal közlő mű. A fejlett ipari kultúrák nyelve, szókészlete gazdag személy- vagy földrajzi nevekből képzett tulajdon- és köznevekben, ritkább esetben ezekből képzett igékben, melléknemekben. Az általános egynyelvű szótárak ugyanakkor nem hivatottak arra, hogy ezeket a különleges, gyakran szakszókincsekből származó lexikális egységeket eredetük feltüntetése mellett megmagyarázzák. A német egynyelvű szótárak esetében (is) különösen az olyan (gasztronómiai, illetve orvosi, természettudományos vagy mérnöki-technikai szakterületekről származó) szóösszetételek számítanak a címszószelekció mostohagyvermekeinek, amelyeknek tulajdonnév + alaptag a szerkezete, pl. *Grahambrot* ('Graham-kenyér'), *Ottomotor* ('Otto-motor') vagy *Pickwick-Syndrom* ('Pickwick-szindróma'). A tárgyalt kötet ezt a hiányosságot hivatott pótolni, olyan formában és stílusban, amely a könyv recepcióját széles olvasórétegek számára teszi élvezhetővé.

2. KÖSTER, aki a szintén nagy renoméval rendelkező Duden-sorozat szótárszerkesztői csapatának is tagja volt (Duden. Redensarten. Woher sie kommen, was sie bedeuten. Mannheim, 2012³), a lexikon előszavában kitér arra, hogy a címszavak kiválasztásakor mely elnevezéseket tekintette (ADOLF BACH Deutsche Namenkunde című művének kategóriái alapján) tulajdonneveknek. A lexikonban fellelhető címszavak listájának összeállításával kapcsolatban az olvasó az előszóból csak annyit tud meg, hogy a válogatás a szerző személyes ítéletén nyugszik. A címszavak kiválogatásának körülményeihez (bár implicit módon, ám mégis) konkrét támpontokat a Felhasznált és ajánlott irodalom fejezet egyes tételei: angol és német nyelvű szakszótárak, lexikonok, enciklopédiák, valamint névtani és etimológiai tanulmányok adnak. KÖSTER BACH kategorizációs rendszerét annyiban módosította, hogy a személynevekből képzett földrajzi, cég- és terméknevek szubjektív válogatás eredményeként kerültek a szótárba. A tulajdonnevekből képzett igék általában rövid életűnek tekinthetők, ezért nem nyertek felvételt a címszólistába. Az olvasó ezért aztán kellemesen meglepődik, ha a kötet forgatása közben mégis ilyen szóra bukkan, például a világszerte ismert *röntgen* vagy a használatában Németországra korlátozódó *gaucken* esetében. Ez utóbbi jelentése: 'vkit esetleges Stasi-tagsága miatt átvilágít(tat)'; az ige az átvilágítást végző német hivatal létrehozójának és vezetőjének – Németország jelenlegi államelnökének, Joachim Gaucknak – a vezetéknevét tartalmazza. Ha már Joachim Gauck neve a mai német nyelvben ily módon verbalizálódott és lexikalizálódott, felmerülhet az olvasóban a jelenlegi kancellár, Angela Merkel tulajdonnevének címszavasítása is. Sajnos ezen a ponton le kell hűteni az olvasói kedélyeket, bár jogos az igény, hiszen a kortárs német nyelvhasználatban létezik a *merkeln* ige 'vki döntést, véleménynyilvánítást elodáz' jelentésben. E szó azonban először csak 2005-ben – azaz KÖSTER kötetének első megjelenése után – bukkant fel a német közbeszédben, elsősorban a kielégítően azóta sem rendezett német egészségügyi reform kapcsán.

A lexikon címszólistája tartalmaz olyan szavakat, amelyek már régóta a német szókészlet részét alkotják, pl. *Damoklesschwert* ('Damoklesz kardja'), *Kaiser* ('cézár'), *Marathonlauf* ('maratonfutás'), *Quitte* ('birsalma'), *Samariter* ('szamaritánus'). Más címszavak egyértelműen az utóbbi évtizedek közéleleti változásainak, technikai fejlődésének köszönhetőek, pl. *Genscherismus* ('genscherizmus: diplomáciai ars poetica, amely szerint kitartó tárgyalásokkal a legfeszültebb konfliktusok is megoldhatóak, illetve békés megoldáshoz vezethetőek'), *Paparazzo* ('lesifotós'), *Turin-Skala* ('Torino-skála: a földközeli

objektumok becsapódása általi veszély mértékének meghatározásához használt skála 0-tól 10-ig terjedő értékekkel). A lexikon számos magyar eredetű címszót is rejt, amelyek túlnyomó többsége a gasztronómia területéről származik, pl. *Bachauner* ('ösi jellegű, bakonyi sertés'), *Debre(c)ziner* ('debreceni kolbász'), *Fillér* ('a forint egy százalékát érő váltópénze') vagy *Tokaier* ('Tokaj-Hegyalja borvidékéről származó likőrbor').

3. A lexikon önálló szócikkeinek a szerkezete jól áttekinthető: főnevek esetében a lemmát a nyelvtani nem rövidítése követi, egyéb grammatikai információtól (pl. Genitiv-alaktól, többes számtól) a szerző eltekintett. A szócikkfej a többi szófaj esetében csak a szófaj rövidítését, illetve igéknél az igeragozási osztályt tartalmazza. A grammatikai információt a jelentésmegadás követi, amelyben a címszó alapjául szolgáló tulajdonnév dőlt betűs írásmóddal van kiemelve. Az utaló szócikkekben a szokásos nyíl jelzi, hogy a keresendő információ milyen címszó alatt található. A jelentésmegadások néha szerfelett enciklopédikusra sikerültek, így például a *Kalaszchnikow* címszó jelentésblokkjából a szűken vett jelentésen kívül ('szovjet gyártású gépkarabélytípus, AK-47') az olvasó Kalasznyikov rövidre fogott életrajzát, szolgálataiért kapott kitüntetéseit is megismerheti, sőt a szerző (forrásmegadást mellőzve) szó szerint idézi magát Kalasznyikovot, amint az általa fejlesztett fegyver méltatlan (nem honvédő) felhasználása miatti szomorúságát fejt ki.

A szócikkek szótörténeti adatolásokat nem tartalmaznak. A címszavak túlnyomó többsége vélhetőleg nemzetközi kultúrszó, legalábbis az olvasó tapasztalatai, nyelvi ismeretei szerint; a szótár ugyanis nem ad támpontot a tekintetben, hogy a címszavak a németben keletkeztek-e, vagy más nyelvből vették át őket, illetve hogy a németben mikorra datálható az első írásos megjelenésük. Ez utóbbi kérdés megítéléséhez a nemzetközi szavak esetében az is hasznos információ lehetne, ha kiderülne az egyes szócikkekből, hogy az adott szó a német szókészlet szempontjából forrásnyelvként szolgáló szomszédos és világnyelvekben (pl. az angolban vagy a franciában) mikor és milyen formában jelent meg; erre azonban szintén nem találunk utalást a szótárban. Az új keletkezésű címszavak esetében ezen nincs is mit csodálkozni, hiszen a *Kalaszchnikow* szót például még a DWDS (Das Digitale Wörterbuch der Deutschen Sprache – www.dwds.de) sem tartalmazza címszóként. A Duden (www.duden.de) is csak annyit árul el róla – a kötelező szótári információkon kívül –, hogy ki a fegyver névadója. Ugyanakkor a KÖSTER-féle lexikon régebbi keletkezésű (illetve átvételű) címszavai esetében – mint például a *Kannibale* ('kannibál'), *Mangold* ('mángold'), *Ozean* ('óceán') – legalább az első említés évszázadának a megadása a szócikkek előnyére vált volna.

Az utalások formai és jelentésbeli szempontokat követnek: utalásra a hasonló írásmódú, kicsinyítő képzővel ellátott és képzetlen címszavak, valamint regionális formavariánsok és szórövidülések esetében kerül sor, például a *Geiser* ~ *Geysir*, *Tommy* ~ *Thomas*, *Heulsuse* ~ *Transuse*, *Sankt-Antonius-Feuer* ~ *Antoniusfeuer* esetében. Természetesen a heteronim címszavakat is utalás köti össze, mint a *Bohrium* ~ *Hahnium* ~ *Nielsbohrium* és a *Hanbaliten* ~ *Hanefiten* ~ *Malikiten* ~ *Schafüten* esetében.

4. A bemutatott lexikon tipográfiája áttekinthető, a lemmalistája következetes, a szócikkek jelentésmegadásai módszeresek. A kötet jól használható mind a felsőoktatásban

(korpuszként, a lexikon bevezetőjében felsorolt szakmunkák pedig referenciaművekként), mind a szélesebb rétegeket érintő német nyelvoktatásban (kulturális szótárként).

MÜLLER MÁRTA
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

**GEORGE REDMONDS – TURI KING – DAVID HEY, Surnames, DNA,
and Family History [Családnév, DNS és családtörténet]**

Oxford University Press, Oxford, 2011. 242 lap

1. A három brit szerző monográfiája a családnév-történeti kutatásokban Magyarországon eddig még alig ismert lehetőségre, a genetika alkalmazására hívja fel a figyelmet, a nehézségeket sem titkolva. A kötet, mint azt SIR ALEC JEFFREYS genetikus előszava (vii–viii) hangsúlyozza, még csak az első lépéseket mutatja be azon az úton, amely a genetika és a technika napjainkban is zajló forradalma hatására hamarosan bárki számára járhatóvá válhat. A szerzők, a családnév-kutató GEORGE REDMONDS, a családtörténet-kutató DAVID HEY és a genetikus TURI KING előszavukban eddigi közös munkájuk legfőbb tanulságaként azt emelik ki, hogy a családnevek történetének feltárásához ma már nélkülözhetetlen a multidiszciplináris szemlélet és eszköztár (ix–x). A kiadvány ennek jegyében igen részletesen, sőt névkutatói szemmel nézve néhol már túl részletezően mutatja be a szerzők által képviselt tudományok kapcsolódásának a névkutatásban kiaknázható lehetőségeit. E részletesség ugyanakkor nem teljesen öncélú, hiszen az aprólékos magyarázatok szükségesek ahhoz, hogy e három terület képviselői kölcsönösen megismerhessék az általuk nem művelt tudományoknak a témával kapcsolatos kérdéseit és módszereit. Emellett a genealógiában megnyíló új lehetőségeket fogadó széles körű érdeklődést látva a szerzők igyekeznek a laikus közönségnek is hiteles tájékoztatást nyújtani.

2. A bevezetés (1–20) a későbbi vizsgálatok szempontjából lényeges névtörténeti kérdésekbe nyújt bepillantást: kitér a brit családnevek gyakoriságára és kialakulásuk folyamatára, majd bemutatja a nagy-britanniai családnév-földrajzi és névetimológiai kutatások történetét, forrásait, eredményeit és további lehetőségeit is.

A brit névtörténeti vizsgálatok egyik alapvető forrása STEPHEN ARCHERnek az 1881-es országos cenzuson alapuló interaktív névatlasza (The British 19th Century Surname Atlas, CD-ROM, 2003). Eszerint 1881-ben a népesség 40%-a mindössze 500 családnéven osztozott, ugyanakkor 10% mintegy 30 ezer különféle ritka családnevet viselt. A 14. századi pestisjárvány előtt még nagyobb volt a névállomány változatossága, holott a lakosság száma a mainak csupán a tizede volt. A fekete halál azonban a népességnek csaknem a felét elpusztítva jelentős hatással volt a családnévkészletre is: számtalan név nyomtalanul eltűnt, mások viselőikkel együtt messzire kerültek keletkezési helyüktől, amikor a túlélők elfoglalták a lakatlanná vált házakat. Ez a 14. századi törés komoly módszertani problémát jelent a névtörténeti kutatások számára, holott a brit családnévrendszer kialakulása akkorra már csaknem befejeződött: a 11. században, a normannok hatására a